

УДК [050.486:021](477.54-25)"1940/2015"

Наталія Кушнарєнко,
доктор педагогічних наук, професор,
проректор з наукової роботи
Харківської державної академії культури,
заслужений працівник культури України

З історії бібліотечної періодики: фахові видання Харківської державної академії культури

Досліджено історію бібліотечних періодичних видань, які виходять друком на базі Харківської державної академії культури (1940—2015 рр.).

Ключові слова: бібліотечна періодика, історія вищої бібліотечної освіти в Україні, Харківська державна академія культури.

Харківську державну академію культури (ХДАК) створено на підвалинах реорганізованої в 1921 р. Академії теоретичних знань у складі Харківського інституту народної освіти, одного з головних його факультетів — політосвіти (1925), який постановою Раднаркому України перейменовано на Харківський інститут політичної освіти (ХІПО). У його структурі значилося бібліотечне відділення. У серпні 1931 р. ХІПО перейменовано в Харківський інститут комуністичної освіти (ХІКО), а в 1931 р. — у Всеукраїнський інститут комуністичної освіти (ВУІКО), у структурі якого створено бібліотечний факультет [3].

1935—1964 рр. — важливий період в історії вищої бібліотечної освіти в Україні, час тридцятилітнього існування самостійного бібліотечного інституту, спочатку як Українського бібліотечного інституту (УБІ), а згодом як Харківського державного бібліотечного інституту (ХДБІ). ХДБІ проіснував до 1964 р., після чого його було реорганізовано у Харківський державний інститут культури (ХДІК). До кінця 1960-х рр. ХДІК був єдиним ВНЗ України, де здійснювали підготовку бібліотечно-бібліографічних кадрів вищого гатунку.

У 1998 р. на базі реорганізованого ХДІК створено Харківську державну академію культури, у структурі якої функціонував факультет бібліотекознавства та інформатики, що здійснював підготовку бакалаврів, спеціалістів і магістрів з освітньої спеціальності "Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія". З 1994 р. у ХДАК діють аспірантура і докторантура, зокрема за науковою спеціальністю "Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство", спєрада із захисту докторських і кандидатських дисертацій з цієї самої спеціальності, виходить друком фаховий збірник наукових праць "Вісник Харківської державної академії культури". Ці передумови й створили надійний базис того, що саме харківський освітній осередок став засновником бібліотечної періодики в Україні.

У 2014 р. ХДАК відзначила 85-річний ювілей, що надало підстав проаналізувати пройдений славний шлях, згадати численні надбання, визначити перспективи на майбутнє.

Від початку функціонування харківського освітнього осередку одним із пріоритетних його напрямів стала наукова діяльність, яка інтенсифікувалася упродовж років. Першою спробою започаткування бібліотечної періодики на базі інституту можна вважати видання протягом 1920—1940-х рр. тез доповідей щорічної конференції випускників ХДБІ.

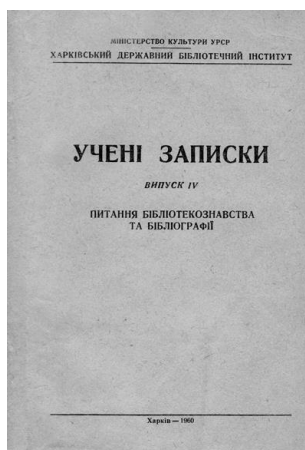
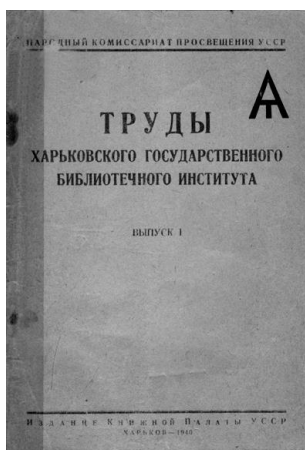
У п'яту річницю ХДБІ, 1940 р., вийшов друком перший том "Трудов Харьковского государственного библиотечного института" (відповідальний редактор — Д. Лекаренко). У передмові зазначено: "Настоящий выпуск трудов является первым печатным сборником института. В данном выпуске помещены статьи научных работников различных кафедр. Поэтому труды лишены единства тематики. Последующие выпуски будут включать статьи родственных кафедр" [7].

У "Трудах..." п'ять великих за обсягом статей і три рецензії. Серед публікацій: "Сталин и развитие исторической науки" (В. Гольденберг), "О библиографии и ее задачах" (М. Фельдштейн), "Изучение читателей народниками" (Д. Лекаренко), "К вопросу о теории детской литературы" (Ф. Гуревич), "Материалы к работе "Повесть А. Чехова "Три года" (А. Ивановская). Серед рецензій: Т. Кейсерман — на працю В. Іванова та С. Хлебцевич "Как составить план работы и смету районной библиотеки" (Москва, 1939); А. Еромицкий "О программе "Библиография производственно-технической литературы" (Программы по специальным дисциплинам на 1939—1940 учебный год, Вып. 1 (Москва, 1939); М. Левіна — на працю "Блисс Г. Е. Организация знаний в библиотеке и классификация книг" (Нью-Йорк, 1934).

Упродовж 1941 р. готувався до друку другий том "Трудов...", однак через війну та окупацію Харкова він не побачив світ [4, с. 16]. На жаль, рукопис цього видання не зберігся. Перший том "Трудов..." давно став бібліографічним раритетом.

Наприкінці 1950-х рр. в інституті відновлено видання наукових збірок: "Ученые записки" (1956, вип. 2), "Учені записки" (1957—1960, вип. 3—5), "Наукові записки" (1962, вип. 6), "Бібліотекознавство і бібліографія" (1964—1992, вип. 1—31), "Культурно-освітня робота" (1964—1972, вип. 1—7), "Культура України" (від 1993 р. і донині), "Вісник Харківської державної академії культури" (від 1999 р. і донині).

Наприкінці 1956 р. вийшли друком "Ученые записки" ХДБІ. У монографії, присвяченій 50-річчю Харківського державного інституту культури, зазначалося: "Институт продолжал издавать свои "Ученые записки". До 1959 г. было издано три выпуска. Многие из опубликованных в них работ представляли собой серьезные научные исследования" [8, с. 22]. Однак це не зовсім так: з такою назвою опубліковано лише один випуск "Ученых записок" (1956).

Усі збірники ХДБІ — "Труды Харьковского государственного библиотечного института", "Ученые записки", "Учені записки" та "Наукові записки" розглядалися як спадкоємні й мали продовжувану (наскрізну) нумерацію. Тобто "Труды..." вважалися 1-м, а "Ученые записки" — 2-м виданням тощо: "Наприкінці 1956 року через шістьнадцять років після виходу у світ першого випуску вийшов другий випуск "Ученых записок" інституту" [4, с. 42].

У 1956 р. опубліковано єдиний випуск "Ученых записок" ХДБІ (Вип. 2). Редакційна колегія: Ф. Єщенко (відповідальний редактор), члени редколегії — А. Ашукін, А. Виноградов, М. Герман, І. Каганов, Д. Тараманов, Н. Фрідьева. Він містив 12 статей викладачів 7 кафедр; висвітлено проблеми історії України (Ф. Єщенко, І. Дьомкін), соціалістичної економіки (А. Томашевський, І. Гальперін), літератури та мови (М. Габель, І. Каганов, І. Рікман), культурно-освітньої роботи (А. Виноградов), бібліографії (В. Витязков, Д. Тараманов, І. Корнейчик), бібліотечної роботи (М. Демченко).

"Ученые записки" ХДБІ позитивно оцінила громадськість. У рецензії "Интересный научный сборник", опублікованій у харківській газеті "Красное знамя" (1957, 19 червня), зазначалося: "Висновки багатьох з дванадцяти вміщених у збірнику матеріалів мають не тільки теоретичне, але й практичне значення для працівників народного господарства, науки і культури, для пропагандистів" [4, с. 42].

Упродовж 1957—1960 рр. (вип. 3—5) виходив друком україномовний варіант видання — "Учені записки". Змінився відповідальний редактор, ним став Г. Кравець. У третьому випуску вміщено 11 статей викладачів ХДБІ, з них 6 присвячено історії України і культурному будівництву (Д. Саранчук, І. Дьомкін, М. Павлюк, А. Виноградов, В. Ветров, С. Канавенко), 2 — літературознавству і книгознавству (Л. Коломійченко, Г. Кравець), рекомендаційній бібліографії (О. Довгопола), організації бібліотечної обслуговування (Р. Гуревич).

Четвертий випуск "Ученых записок" опубліковано у трьох тематичних серіях у трьох томах. Перший — "Питання літератури" (1959), у складі редколегії — Г. Кравець (відповідальний редактор), Й. Волісон, М. Габель, Ю. Кривих). У ньому вміщено 6 статей з літературознавства працівників ХДБІ (С. Трушевський, Г. Кравець, М. Габель, Є. Полянська, К. Лойко, Й. Волісон). Другий том — "Питання історії та історії культосвітньої роботи" (1959), у складі редколегії — Г. Кравець (відповідальний редактор), А. Ашукін, А. Виноградов, М. Герман, І. Дьомкін, І. Каганов, Є. Полянська (відповідальний секретар), Д. Тараманов, Н. Фрідьева. Опубліковано 8 статей, 7 з яких присвячено історії України та всесвітній історії, 1 — підвищенню культурного рівня працівників України (А. Епш-

тейн). Третій том — "Питання бібліотекознавства і бібліографії" (1960), у складі редколегії: Г. Кравець (відповідальний редактор), А. Ашукін, А. Виноградов, М. Герман, І. Дьомкін, І. Каганов, Є. Полянська (відповідальний секретар), Д. Тараманов, Н. Фрідьева. У збірнику надруковано 7 статей викладачів 2 кафедр ХДБІ: бібліографії та бібліотекознавства. Серед них: О. Коломійченко (про бібліографію видань творів основоположників марксизму-ленінізму в Україні); І. Каганова (про героїв О. Горького — читачів); С. Волкової (про поліпшення бібліотечної обслуговування в селі); Л. Вовченко (про мережу масових бібліотек у сільській місцевості); І. Вовченко (про розвиток бібліографії та бібліографічної справи); Т. Скрипник (про книжкові видавництва України); І. Корнейчик (про бібліографічну діяльність І. Франка).

П'ятий випуск "Ученых записок" (1960) був тематичним — "Питання історії та історії культосвітньої роботи", містив 9 публікацій 11 викладачів ХДБІ. Переважно висвітлено питання історії та економіки України. На жаль, не опубліковано жодної статті, повністю присвяченої історії культосвітньої роботи. Склад редакційної колегії не змінювався.

Шостий випуск видання (1962) вийшов друком із новою назвою "Наукові записки" з підназвою "Питання історії культосвітньої роботи". Склад редколегії був тим самим. До збірника ввійшло 9 статей (Р. Гуревич — громадський огляд державних масових бібліотек Української РСР (1956—1958 рр.); С. Канавенко, В. Ветров — з історії культурно-освітньої роботи в Україні; С. Піналов — про політико-освітню роботу; А. Виноградов — про агітпоїзди в Україні; В. Афанасьєв — про виробничу пропаганду; О. Шимон — про історію зародження кіно в Україні; М. Каліберда — про історію вітчизняної фотографії; Г. Чернявський — про масово-політичну роботу в Болгарії; Ф. Ковпик — про погляди А. Макаренка на естетику дисципліни в дитячому колективі). Усі автори — викладачі ХДБІ.

Детальний розгляд змісту випусків збірників ХДБІ не є випадковим. Нині ці унікальні видання — раритети, історична рідкість — зберігаються в одиничних примірниках у фондах бібліотеки ХДАК, Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, Національної парламентської бібліотеки України, Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, ЦНБ Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна.

Спадкоємником попередніх видань ХДБІ є міжвідомчий науково-методичний збірник "Бібліотекознавство та бібліографія". Його перший номер вийшов друком у 1964 р. У передмові зазначалося: "...згідно з "Положенням про республіканські міжвідомчі наукові, науково-технічні і науково-методичні збірники науково-дослідних установ, вищих учбових закладів та інших організацій УРСР", затвердженим Радою Міністрів Української РСР, починається видання міжвідомчого збірника з питань бібліотекознавства та бібліографії. Мета збірника — публікація наукових досліджень у галузі бібліотекознавства бібліографії та книгознавства, які провадяться в бібліотеках республіки та Харківському державному інституту культури" [3, с. 2].

Зважаючи на позитивний досвід видання фахових збірників ХДБІ, Міністерство культури УРСР доручило Харківському державному інституту культури здійснювати підготовку наукової збірки республіканського масштабу.

Збірник "Бібліотекознавство і бібліографія" в різні часи високо оцінювали й детально аналізували не лише українські, а й зарубіжні фахівці [1, с. 29; 9, с. 6]. Отже, стисло охарактеризуємо це видання.

Принципово змінилася редакційна колегія, до її складу ввійшли не лише викладачі ХДБІ, а й представники інших

бібліотечних установ України, а саме: М. Демченко (відповідальний редактор), Л. Вовченко (заст. відповідального редактора), В. Витяжков (відповідальний секретар), І. Каганов, П. Коломієць, О. Куш, І. Мазуренко, Л. Макаренко, Г. Мірошниченко, О. Молодчиков, М. Пасічник, М. Рудь, Д. Тарамонов, С. Троянівський, Н. Фрідьєва.

Посаду відповідального редактора в різні періоди обіймали відомі в Україні та за її межами фахівці М. Демченко (1964—1970 рр., вип. 1—9), С. Тамм (1971—1991 рр., вип. 10—30), В. Удалова (1992 р., вип. 31). Членами редакційної колегії тривалий час були В. Бабич, О. Батушанська, В. Витяжков, І. Вовченко, С. Волкова, І. Каганов, А. Обзаренко, П. Коломієць, Н. Колосова, І. Корнейчик, А. Корнієнко, Н. Королевич, Л. Макаренко, Ю. Медведєв, В. Навроцька, Л. Одинока, М. Пасічник, З. Печенізька, В. Туров, Н. Фрідьєва та ін.

Організаційним центром видання був Харківський державний інститут культури. Перші 13 випусків друкував редакційно-видавничий відділ Книжкової палати УРСР, а 14-й і наступні — видавництво "Вища школа" (згодом — "Основа") при Харківському державному університеті ім. В. Н. Каразіна.

Спочатку збірник складався із трьох розділів — Теорія та методика; З досвіду роботи; Історія. Книгознавство), а потім його зміст було деталізовано. Зокрема, останній, 31-й, випуск мав таку структуру: бібліотечно-бібліографічна діяльність; організація бібліотечної справи; бібліотечні фонди; бібліотечні кадри; історія бібліотечної справи і бібліографії.

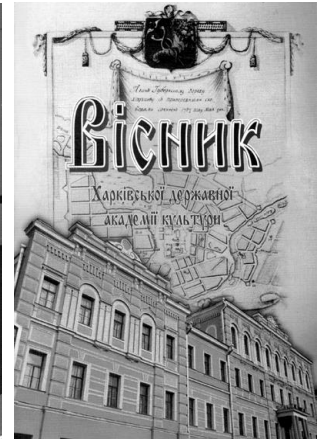
Збільшилося коло дописувачів. Якщо в минулих виданнях ними були лише викладачі інституту, то в збірнику "Бібліотекознавство і бібліографія" — представники інших бібліотечних, бібліографічних та книгознавчих установ України, а пізніше й автори з інших країн. Так, серед 28 дописувачів (вип. 1) 16 осіб — викладачі ХДІК, 12 — з інших установ України (Одеська державна наукова бібліотека ім. М. Горького, Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка, Донецька ОУНБ, Державна історична бібліотека України, Книжкова палата України).

Науково-методичний збірник "Бібліотекознавство і бібліографія" свого часу мав значний попит серед фахівців книжкової та бібліотечно-бібліографічної сфери. На його сторінках упродовж 30 років (1964—1992 рр.) опубліковано майже 700 статей, що торкалися широкого спектра проблем бібліотечної, книжкової справи та бібліографії України в 60—80-ті рр. минулого століття. У 1992 р. вийшов друком останній випуск збірника, який підготувала редколегія при Харківському державному інституті культури. Видання припинило існування через фінансові причини, однак його матеріали ще тривалий час слугуватимуть джерельною базою для наукових розвідок із проблем книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства.

Нині ХДАК має власний редакційно-видавничий відділ (РВВ), оснащений сучасним обладнанням, в якому працюють висококваліфіковані фахівці. Основна продукція РВВ — методична література, конспекти лекцій, збірники наукових праць, тези доповідей на наукових конференціях, автореферати дисертацій, навчальні посібники, підручники, монографії.

Щорічний обсяг випускної продукції — понад 400 друкованих аркушів загальним накладом понад 10 тис. примірників. Що стосується електронних ресурсів, то таку роботу здійснює кожна кафедра. Електронні видання реєструються і в довідково-бібліографічному відділі, і на базі об'єднаного фонду електронних ресурсів "Наука, культура, освіта", їх уміщено в електронному читальному залі бібліотеки ВНЗ.

Від 1999 р. в академії виходить друком збірник наукових праць "Вісник Харківської державної академії культури". Нині побачило світ 47 випусків. Періодичність — 4 рази на рік. У пресі опубліковано ґрунтовні аналітичні статті про його зміст та якість [2; 6]. "Вісник ХДАК" належить до переліку наукових видань України, в яких мають публікуватися основні наукові результати дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук із соціальних комунікацій, історичних і педагогічних наук (до 2015 р.). З 2015 р. "Вісник ХДАК" виходить серіями, головною є "Соціальні комунікації".

Серед членів редакційної колегії "Вісника ХДАК" — провідні вчені Харківської державної академії культури, інших ВНЗ і наукових установ нашої держави та країн світу. Склад редакційної колегії:

Шейко В., д-р іст. наук, проф., чл.-кор. Національної академії мистецтв України, Харківська державна академія культури (головний редактор);

Кушнарєнко Н., д-р пед. наук, проф., Харківська державна академія культури (заступник головного редактора); **Асєєв Г.**, д-р техн. наук, проф., Харківська державна академія культури; **Давидова І.**, д-р наук із соціальних комунікацій, проф., Харківська державна академія культури; **Дубровіна Л.**, д-р іст. наук, проф., Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського; **Ельбєсхаузен Х.**, д-р філософії, доц., Королівська школа бібліотекознавства та інформатики Університету Копєнгагена (Данія); **Кобєлев О.**, д-р наук із соціальних комунікацій, доц., Харківська державна академія культури; **Кулєшов С.**, д-р іст. наук, проф., Інститут архівної справи та документознавства Держкомархиву України; **Лиман С.**, д-р іст. наук, проф., Харківська державна академія культури; **Лорєнз Б.**, д-р філософії, доц., Університет прикладних наук у галузі державного управління і правових питань (м. Мюнхен, Німєччина); **Лосєвський І.**, д-р філол. наук, доц., Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка; **Мазур П.**, д-р пед. наук, проф., Державна вища професійна школа в Холмі (Польща); **Маркова В.**, д-р наук із соціальних комунікацій, проф., Харківська державна академія культури; **Могульський Р.**, д-р пед. наук, проф., Національна бібліотека Білорусії (Білорусія); **Петрова Л.**, д-р пед. наук, проф., Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв; **Потрашков С.**, д-р іст. наук, проф., Харківська державна академія культури; **Рижанова А.**, д-р пед. наук, проф., Харківська державна академія культури; **Сєнченко М.**, д-р техн. наук, проф., Книжкова палата України; **Соляник А.**, д-р пед. наук, проф., Харківська державна академія культури; **Столяров Ю.**, д-р пед. наук, проф., гол. наук. співробітник НВО "Видавництво "Наука" (Росія); **Філіпова Л.**, д-р пед. наук, проф., Харківська державна академія культури; **Швєцова-Водка Г.**,

д-р іст. наук, проф., Рівненський державний гуманітарний університет; **Шемаєва Г.**, д-р наук із соціальних комунікацій, проф., Харківська державна академія культури; **Булах Т.**, канд. пед. наук, доц., Харківська державна академія культури (відповідальний секретар).

Основні розділи збірника: "Теорія та історія соціальних комунікацій"; "Теоретико-методологічні засади бібліотекознавства та бібліографознавства"; "Документознавство та інформаційна діяльність"; "Журналістика та засоби масової інформації"; "Прикладні соціокомунікаційні технології".

Окрім того, з 1993 р. на базі ХДАК виходить друком збірник наукових праць "Культура України", який також належить до переліку фахових видань України в галузі культурології і мистецтвознавства (50 вип.). Основною метою збірників наукових праць ХДАК є збереження, узагальнення, систематизація й поширення наукових знань про розвиток книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства, документознавства і соціальних комунікацій. Колектив свідомий того, що успішний розвиток бібліотечної періодики можливий лише за активної співпраці професіоналів.

Список використаної літератури та джерел

1. *Бейліс Л.* Библиотековедение и библиография : Опыт функционального анализа / Л. Бейліс // Вестник Библиотечной ассамблеи Евразии. — Москва, 2002. — № 2. — С. 72—75.
2. *Бейліс Л.* Вісник Харківської державної академії культури — продовження традицій / Л. Бейліс // Бібліотечна планета. — 2002. — № 4. — С. 20—22.

3. *Бібліотекознавство та бібліографія* : зб. ст. / М-во культури УРСР. — Харків : Ред.-вид. відділ Кн. палати УРСР, 1964. — 246 с.
4. *Євсєєв О. І.* Підготовка культосвітніх працівників в Харківському бібліотечному інституті / О. І. Євсєєв, А. П. Виноградов, О. А. Майборода // Учені записки. — Харків, 1957. — Вип. 3. — С. 3—51.
5. *Кушнарєнко Н. М.* Фундатор бібліотечної освіти в Україні / Н. М. Кушнарєнко // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. — Харків, 2000. — Вип. 2. — С. 110—123.
6. *Соляник А. А.* Академічний огляд бібліотекознавчих розділів "Вісника Харківської державної академії культури" / А. А. Соляник // Бібліотечний вісник — 2002. — № 2. — С. 56—59.
7. *Труды Харьковского государственного библиотечного института.* Вып. I. — Харьков : Изд-е Кн. палаты УССР, 1940. — 99 с.
8. *Харьковский государственный институт культуры.* 1920—1979 / под. ред. А. Л. Оприщенко. — Харьков : Высш. шк. Изд-во при Харьков. ун-те, 1979. — 72 с.
9. *Шейко В. М.* Відродження фахової збірки на новій інформаційній основі / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко // Вісник Харківської державної академії культури. Вип. 1. Бібліотекознавство. Документознавство. Інформатика : зб. наук. пр. — Харків, 1999. — Вип. 1. — С. 5—9.

Исследована история библиотечных периодических изданий, выпускаемых на базе Харьковской государственной академии культуры (1940—2015 гг.).

The study is concerned with the history of Library Science periodical editions published at the Kharkiv State Academy of Culture (1940—2015).

Надійшла до редакції 2 жовтня 2015 року

УДК 655.11:005.1(477)"1918"

Ольга Васківська,
вчений секретар
Книжкової палати України

Управління по справах друку в добу Гетьманату та діяльність книговидавничих осередків у 1918 році

На основі аналізу архівних документів досліджено аспекти створення Управління по справах друку в Українській Державі уряду П. Скоропадського та охарактеризовано діяльність книговидавничих осередків у 1918 р. у контексті національно-культурного будівництва років визвольних змагань.

Ключові слова: Управління по справах друку, книговидавничі осередки, випуск книг, цензура.

В Україні роки незалежності відкрили новітній період вивчення культурного будівництва революційної доби визвольних змагань. З середини 90-х років ХХ ст. з'являються окремі роботи, в яких розглядається питання становлення національного книговидання цього періоду. Відхід від заідеологізованості дозволив науковцям приступити до проведення якісно нових досліджень у цій сфері, маючи доступ до раніше засекречених архівних документів, вони сприяли незалежному науковому пошуку, об'єктивності, достовірності та вичерпності джерельної бази в оцінці розвитку книговидавничої справи в Україні та діяльності її видавничих осередків.

Для цілісної концепції становлення книговидавничої справи в Україні важливим є комплексний підхід до

проблеми, а саме узагальнюючі відомості щодо діяльності видавничих осередків усіх регіонів (губерній) нашої держави та випущених ними книг. Зауважимо, що історіографія проблеми практично не була предметом спеціального дослідження. Немає ґрунтовних і синтетичних праць, в яких би на основі історико-аналітичного аналізу в поєднанні з хронологічно-бібліографічною описовістю видань розглядався стан національного книговидання, діяльність видавничих осередків, як українських, так і національних меншин, що діяли в Україні, та створення матеріалу до книжкового репертуару за територіальною ознакою, оскільки ті якісні та кількісні характеристики, які використовують науковці дотепер, не відповідають дійсності.